

Nkomiso wa bulu hi Ghavhunara enhlengetanini ya ntolovelo ya vumakume-nhungu ntlhanu ya va n'waminkavelo

Manghenelo

Ndzi tsakile ku vika nakambe leswaku Bangi ya le xikarhi ya Afrika Dzonga yi vile na ku humelela elembeni leri. Leswi swi katsa swiyenge hinkwaswo swa mintirho ya Bangi. Hambi leswi ikhonomi ya misava yi kanakanisaka no kula hi rivilo lerikulu, hi swikotile ku fikelela no tlhela hi hundza ku humelela ka hina eka nyimpi yo lwa na inflexini.

Ntshikelelo wa inflexini eka xiyimo xa le hansi swi endlile leswaku ikhonomi hi ku angarhela yi tshamiseka naswona swi ngenisa xandla eku kuleni hi matimba ka ikhonomi ya Afrika Dzonga. Mafambiselo ya timali lawa lawulekaka i xiphemu xa nkoka egondzweni ra ku humelela ka ikhonomi. Ku tshamiseka ka xiyenge xa swa timali ku vile kona eka lembe leri hundzeke, magoza lamakulu ya tekiwile mayelana naku tilunghisela ku sungula ku tirhisa malawulelo lamatshwa ya tibangi lawa ya vuriwaka Basel II. Kunwana ku humelela loku nga va kona ku katsa ku antswisiwa ka malombelo hi tibangi na ku sungula ko tirhisiwa ka mali leyintshwa ya maphepha na ya nsimbhi ya tlhanu wa tirhandi (R5).

Xin'wana xikombiso xa ku humelela ka Bangi ku vile nkholuko wa timali ta le handle ku nghena laha tikweni hi xitalo loku yaka emahlweni, leswi swi endle leswaku nkwama wa timali ta le handle wu ndlandlamukuka swinene. Leswi swi hoxile xandla eka ntshamiseko wa ncicano wa timali.

Ndzima ya nkoka yi khantsiwile hi loko rhandi yi katsiwa eka nhlango wa mahakelelo ya misava hinkwayo lowu vuriwaka Continuous Linked Settlement (CLS). Eka nkarhi wa sweswi, rhandi i yin'wana ya 15 wa timali leti pfumeleriwaka ku tirhisiwa eka CLS.

Migingiriko ya ikhonomi eka matiko ya tinxaka-nxaka

Hambi leswi ku kula ka ikhonomi ya matiko ya misava a swi hungutekile eka hafu ya vumbirhi ya lembe ra 2004, rivilo ra ku kula ka nhundzu leyi endlwaka hi matiko ya misava swi tshame swiri eka 5,1 wa tipesente lembe hinkwaro. Ku kula ka nhundzu leyi endlwaka eka matiko lawa hlanganeke ya Amerika ku tshame ku tiyile loko ku kula ka ikhonomi ya matiko ya Yuropa lama nga xakankulu na Afrika Dzonga hi thlelo ra swavubhindzu kuve loku nyamisaka. Kasi ku kula ka ikhonomi eka matiko lawa ya ha hlulukaka ku katsa na lawa nga laha Afrika, ku ve loku tlulaka mpimo. Inflexini ya matiko ya misava yona yi tshame yi ri ehansi.

Handle ka swiyimo leswinene leswi vuriweke, xivumbeko xa ikhonomi ya misava xaha rendzeriwile hi swiyimo leswi nga ringaniki swa matiko ya misava na ku tlakuka ka minxavo ya oyili yimbisi. Nkayivelo wa mali eka nkwama wa matiko lawa hlanganeke ya Amerika wa ha ku ndladlamuka ku tlula 6 wa tipesente ta vumaki bya laha kaya.

Xiyimo xa ikhonomi ya misava lexi tiyeke xi tlakuse ku laveka ka swinyika-matimba/mafurha. Handle ko engeteriwa ka vumaki bya oyili ko hlayanyana hi nhlango wa swatoyili, Organisation of the Petroleum Exporting Countries (OPEC) ku sukela

emasunguleni ya lembe ra 2004, minxavo ya oyili yimbisi yi fikelerile swiyimo leswintshwa swale henhla hi ku durha. Leswi swi hlohleteriwile ngopfu hi ku pfumaleka ka vuswokoti byo humesa oyili hi xitalo eka matiko ya vumaki bya oyili kumbe OPEC, kwetlembetano wa tipolitiki exikarhi ka matiko na nxungeto wo kavanyeta vumaki bya oyili eka matiko yo hlayanyana.

A swi tika ku hambanyisa mafambiselo ya swilo emisaveni hi tlhelo ra mitswalo eka lembe leri hundzeke. E Amerika nhlayo ya ntswalo-nkulu yi tlakusiwile ku ya fika eka 3,50 wa tiphesente hi nhweti ya Mawuwani 2005, edzhaku ko tlakusiwa hi ku landzelelana ka khume hi 25 wa mikutlunya ku sukela exikarhi ka lembe ra 2004. Bangi ya Ngilandhi ya ha ku hunguta mintsalo ya yona emasungulweni ya nhweti ya Mhawuri 2005. Bangi ya le xikarhi ya Yuropa ayi cicangi mintsalo ku sukela hi lembe ra 2003, loko bangi ya Japan yona yi hetelele ku hunguta hi nhweti ya Sunguti 2004.

Hambi leswi milawu leyi yi tekaka tindlela ta yona, mintsalo eka matiko ya misava yi tshame yi ri eka swiyimo swale hansi. Mintsalo yo lombisa yi ehlele na vukona bya mali byi tlakukile, leswi nga endla leswaku nxaviselano wa tindlu na minxavo ya minkavelo ya vamatiko swi tlakuka eka tindhawu to tala ta misava.

Migingiriko ya ikhonomi ya laha kaya

Ikhonomi ya Afrika Dzonga a yi ri eka xiyimo xo ndladlamuka ku sukela hi nhweti ya Ndzati 1999, lexi nga xona xi tekeke nkarhi wo leha swinene eka matimu ya tiko lawa nga tsariwa.

Eka kotara ya vunharhu ya lembe ra 2004, ku kula ka ikhonomi ku fikile eka 5,7 wa tiphesente hi lembe, ku tlhela ku hunguteka ku ya fika eka 3,9 wa tiphesente eka hafu yo sungula ya lembe ra 2005. Ku hunguteka loku ku vangiwe ngopfu hi xiyimo lexi nga tsakisiki eka matiko ya le handle naswona matimba ya nkoka wa rhandi ya vange ku tikeriwa eka swiyenge swa vumaki eka ikhonomi ya laha tikweni.

Mintirho eka swiyenge hinkwaswo swa ikhonomi ku nga katsiwi xiyenge xa vurimi yi nonokile loko ku vile na ku tlakuka ka nhlayo ya swimakiwa swa laha kaya leyi nga engeteleka hiku landzelelana eka tlhanu wa tikotara ku ya fika hi nhweti ya Ndzati 2004. Hambi swi ri tano, ntlakuko lowu awu tiyiselanga tanihi leswi ku nga va na ku hunguteka eka tikotara timbirhi leti landzeleke.

Miholo ya vatirhi yi tlakukile eka malembe mambirhi lama nga hundza. Leswi, ku katsa na ku engeteleka ka swivandla swa mintirho, swi tise ku engeteleka lokukulu eka miholo ya mindyangu. Hikwalaho ka leswi, ku tirhisiwa ka mali hi mindyangu swi engetelekile hi 6,1 wa tiphesente eka lembe ra 2004 na hi 6 wa tiphesente hi lembe eka hafu yo sungula ya lembe ra 2005.

Ku tirhisiwa ka mali hi mfumu swi tikombile swi tlakukile hi rivilo ra le henhla ra 7,2 wa tiphesente hi lembe ra 2004 nakambe hi 5,3 wa tiphesente hi lembe eka hafu yo sungula ya lembe ra 2005 leswi nga hoxa xandla eka ku tlakuka ka matirhiselo ya mali hi tiko hinkwaro.

Ku kula loku tsakisaka ka nhundzu ya vumaki hi 9,4 wa tiphesente hi lembe ra 2004 ku tlhele ku tiyisiwa nhlana ku kota ku fikelela nhlayo ya lembe na lembe ya kwalomu ka 9 wa tiphesente eka hafu yo sungula ya lembe ra 2005. Hambi swi ri tano, nhundzu ya

vumaki hinkwayo loko yi pimanisiwa na nhundzu hinkwayo leyi endliweke laha kaya wa ha ri kwalomu ka 17 wa tiphesente.

Leswi matirhiselo ya mali hi vaaki swi tlakukeke hi rivilo ku tlula nhundzu hinkwayo leyi endliweke laha kaya eka malembe mambirhi na hafu lama nga hundza, nkwama wa mali lowu ringanisaka tihakelo wu tsarise nkayivelo wa mali eka nkarhi lowu hinkwawo. Tanihi xiphemu xa nhundzu hinkwayo leyi endliweke laha kaya, nkayivelo eka nkwama wa mali wu ve wu anama ku suka eka 2,9 wa tiphesente eka hafu yo sungula ya lembe ra 2004 ku ya fika kwalomu ka $3\frac{1}{2}$ wa tiphesente eka hafu yo sungula ya lembe ra 2005. Nkayivelo wu hakeriwile handle ko twa ku vava hi ku tirhisa mali leyi saleke eka nkwama wa mali yo ringanisa tihakelo leswi nga engetela nsuku na nkwama wa tiko wa timali ta le handle.

Migingiriko eka malawulelo ya swatimali

Ku kula ka timali leti ti lombiweke xiyenge lexi xi nga riki xa mfumu eka khumembirhi wa tinhweti, ti ndlandlamukile ku fika eka 22,1 wa tiphesente hi nhweti ya Khotavuxika 2005. Mintswalo ya le hansi, ku titshemba ka vamabhindzu na vaxavi na ku ndlandlamuka ka xiyenge xa tindlu na timakete ta minkavelo swi seketerile ntamu wa vulombisi eka xiyenge le xi nga riki xa mfumu. Vulombisi lebyi byi seketeriweke hi nhundzu byi kurile ku hundza 20 wa tiphesente eka 12 wa tinhweti ku sukela hi nhweti ya Nhlangua 2004, loko swikweleti swa mindyangu swi tlakukile hi matimba ku tlula 61 wa tiphesente wa timali leti saleke endzhaku ka loko ku hakeriwile swikweleti exikarhi ka lembe ra 2005. Leswi mintswalo yi nga le hansi, ntikelo wo hakela swikweleti swa mindyangu wu le hansi loko wu pimanisiwa na miholo ya mindyangu.

Ku kula hi matimba ka vulombisi, swi endle leswaku mphakelo was mali nawona wu kula hi ku hatlisa. Mphakelo wa mali lowu wu vuriwaka M3 wu kule hi xihatla ku suka eka 11,1 wa tiphesente hi nhweti ya Dzivamusoko 2004 ku ya eka 17 wa tiphesente hi nhweti ya Khotavuxika 2005. Ku kula hi matimba ka mphakelo wa mali (M3) swi kombeta ku tlakuka ka miholo na mali leyi yi tirhisiwaka hi mindyangu, leswi swi engeteriwile hi ku kula ka nhundzu na ku fikelela ku tirhisiwa ka vukorhokeri bya swavubangi hi xiyenge lexi axi nga fikeleri enkarhini lowu wu nga hundza.

Nhlayo xikarhi ya n'wheti na n'wheti ya minkavelo eka swiyenge hinkwaswo leswi xavisaka eka JSE Limited, swi kule hi 45 wa tiphesente ku suka hi nhweti ya Mawuwani 2004 ku fika hi nhweti ya Mawuwani 2005. Minkavelo yi thlele yi fika emaninginingini hi n'wheti ya Mhawuri 2005. Swikombiso swa mintswalo ya vulombisi bya mfumu, swi ve na ku ya ehansi hikwalaho ka vulangutelo lebyi kombeke leswaku nyimpi yo lwa na inflexini ya hluriwa

Vuxavisi bya tindlu byi ndlandlamukile eka malembe lawa hundzeke, kambe ku kula ka minxavo ya tindlu ku tsanile eka lembe leri ri hundzeke na le ka tinhweti ta nkombo to sungula ta lembe ra 2005.

Tirhele ra timali ta tiko

Torha ro lava ntshamiseko wa minxavo laha Afrika Dzonga ku yile mahlweni ku seketeriwa hi vufambisi lebyinene bya swatimali hi mfumu. Nkayivelo wa mali eka mfumu loko ku nga si lombiwa timali no hakeriwa swikweleti wu hungutekile hi 1,5 wa tiphesente loko wu pimanisiwa na nhundzu hinkwayo leyi endliweke laha kaya eka

lembe ximali ra 2004/05. Mpimanyeto wa tiko wa lembe ximali ra 2005/06 wu lulamisiwile hi ku landzelela xivumbeko xa tirhele ra timali lexinene, kambe ku langutisisiwe swinene eka vumaki bya swipfuneto swa nhluvukiso.

Milawu ya mafambiselo ya timali

Eka nhlengeletano leyi hundzeke ya ntolovelo ya lembe na lembe, ndzi vikile leswaku ku sukela hi nhweti ya Ndzati 2003 Inflexini ya vaxavi ku nga katsiwi mintswalo ya mali yo xava tindlu kumbe CPIX eka tindhawu ta le madorobeni yi tshame yi ri exikarhi ka 3 na 6 wa tiphesente leti vekiweke tihlo. Eka lembe leri nga hundza tirhelo leri ri katsakanyiwile ri ehliseriwa eka swiyimo swa le hansi. Ku sukela hi nhweti ya Mawuwani 2004, inflexini ya CPIX leyi pimanisiweke eka 12 wa tinhweti yi ve eka nhlayo-xikarhi ya 3,9 wa tiphesente.

Hi nhweti ya Sunguti lembe leri, inflexini eka nxavo wa vukorhokeri yi ehlihe ku ya fika ehansi ka 6 wa tiphesente ro sungula ku sukela loko ku simekiwe tirhelo ro kongomisa Inflexini. Ntolovelo wo lawula minxavo wu hoxile xandla swinene eka ku ehla loku. Ku sukela hi nhweti ya Mawuwani 2004, Inflexini eka nxavo wa swimakiwa yi yile emahlweni yi tshama eka swiyimo swa le hansi hi nhlayo-xikarhi ya 1,7 wa tiphesente.

Migingiriko leyi ya Inflexini ya kahle na ku antswa ka xivumbeko xa inflexini swi fikise eka ku olovisiwa ka milawu ya mafambiselo ya swatimali. Ntswalo-nkulu wu hungutiwile hi 50 wa mikutlunya eka nhweti ya Mhawuri 2004 nakambe hi nhweti ya Dzivamusoko 2005 ku ya fika eka 7 wa tiphesente hi lembe.

Ku humelela loku nga va kona laha lembeni i ku tumbuluka ka langutelo wa inflexini. Ku tirha ka milawu ya mafambiselo ya swatimali ku tiseketela hi kutshembeka ka milawu leyi naswona yi faneleke ku tikombisa eka ku languteriwa ka inflexini leyi ya ha taka. Vulavisisi lebyi endlweke hi Bureau of Economic Research eYuinivhesithi ya Stellenbosch byi kombile ku hunguteka loku yaka emahlweni ka ku languteriwa ka Inflexini eka lembe leri hundzeke. Hi kotara yo sungula ya lembe ra 2005, ku languteriwa ka Inflexini eka swiyenge hinkwaswo vahlamuri lava vutisiweke eka vulavisisi lebyi naswona eka malembe manharhu lama ya vhumbeke eka wona, ku vile naku hunguteka ku fikelela eka nhlayo ya inflexini leyi vekiweke tihlo.

Vuvumbhi bya Bangi na byona byi kombisile ku antswa loku yaka emahlweni ka xivumbeko xa inflexini eka lembe leri hundzeke. Swin'wana swa swivangelo leswinene leswi nga tiyisaka ku antswasiwa ka xivumbeko xa inflexini a ku ri ku tiya loku yaka emahlweni ka nkoka wa rhandi ematikweni ya le handle, vuswikoti eka ikhonomi, matirhiselo lamanene ya timali, Inflexini yale hansi eka nxavo wa swakudya na inflexini yale hansi ematikweni ya misava.

Hambi swi ri tano, ku vile na swivangelo swin'wana laha lembeni leswi a swi tekiwa tanihi leswi xungetaka eka xivumbeko xa inflexini. Xo sungula, ku vile ku tlakuka ka nxavo wa oyili ematikweni ya tinxaka-nxaka leswi nga vanga ku engeteriwa ka nxavo wa Petrolo kwala lembeni. Eka minkarhi yin'wana minxungeto leyi ayi nxungeta na ku khomeleriwa ka inflexini exikarhi ka tihlayo leti vekiweke tihlo.

Komiti ya tirhele ra timali leyi vuriwaka MPC yi tiyisisile leswaku a yi nga ninginisiwi hi swita-ndzhaku swa nchaviso wo sungula, kambe yi ta tiyimisela ku vonana na swita-ndzhaku swa nchaviso wa vumbirhi. Nkateko wa kona i ku swivangelo swa ku tlakuka

ka nxavo wa oyili ematikweni ya tinxaka-nxaka a swi ri kule no tisa khombo eka inflexini ya la kaya.

Swivileriso swin'wana mayelana na milawu ya tirhelo ra timali ku vile matimba yo koxa laha tikweni, leswi nga vanga ku tlakuka ka nhlayo ya leswi xaviweke, ku xavisiwa ka nhlayo ya le henhla ya mimovha na ku tlakuka ka minxavo ya tindlu. Swi tlhele swi hoxa xandla eka ku ndlandlamuka ka ku kayivela ka mali eka nkwama wo ringanisa tihakelo hi xihatla. Handle ka leswi, ku vile na vumbhoni lebyitsongo byo kombisa nxungeto eka inflexini. Nkayivelo eka nkwama wa xihatla wu kumekile wu tshamisekile hikwalaho ka nkholuko wa timali leti ngenaka laha tikweni.

Ku hungutiwa ka ntswalo-nkulu hi nhweti ya Dzivamusoko 2005 swi endle leswaku van'wana va ku teka tanihi loko Bangi yi cincile xikongomelonkulu xa yona xo veka tihlo eka inflexini ya le hansi kuya eka ku langutisana na nkoka wa rhandi loko yi pimanisiwa na timali ta vamatiko. Hambisi swi ri tano, nkoka wa rhandi i xihlohleteri-nkulu xa inflexini laha tikweni. Rhandi leyi nga na matimba a yi languteriwa ku va na ntshikelelo eka inflexini hi tlhelo ra minxavo ya nhundzu leyi humaka ematikweni ya le handle. Hi hala tlhelo rhandi leyi nga na matimba yi va ntshikelelo eka swiyenge swa ikhonomi leswi humesaka swimakiwa laha tikweni. Leswi swi anamisaka ku hambana exikarhi ka nhlayo ya swimakiwa leswi humesiwaka laha tikweni na leyi ku nga kotiwaka ku humesiwa yona no vanga ku cinca eka xivumbeko xa inflexini. Hikwalaho, Ku hungutiwa ka ntswalo-nkulu a swi nga endleriwi ku hlongorisana na nkoka wa rhandi lowu tiyeke, kambe ku va na xivumbeko lexinene xa inflexini.

Tindlela ta mafambisele ya timali

Ku sukela hi nhweti ya Mudyaxihi 2005, Bangi yi tisile ku cinca eka fambiselo ra yona ra vulombisi. Xikongomelonkulu a ku ri ku hunguta ka migingiriko ya siku na siku leyi edliwaka hi Bangi yo hoxa xandla eka tirhelo ra timakete ta timali, ku kota ku fambisa kahle mintirho exikarhi ka tibangi na ku olovisa vukona bya timali etibangi.

Ku cincywa ka malawulelo ya vulombisi swi kongomisiwile eku lulamiseni migingiriko ya vulombisi bya Bangi ku endlela leswaku swi olova no va erivaleni. Ku cinca loku ku tisa tirhele ro olova leri enetisaka eka malawulelo ya vukona bya mali etimakete, leswi swi katsa ku lomba mali hi ku olova eka Bangi yale xikarhi hi tibangi. Tibangi ti tlhela ti kuceteriwa ku va na vutihlamuleri byo lawula vukona bya mali ya tona hi toxo.

Bangi yi enerisiwile hi mbuyelo wa ku ncica loku. Sweswi, tibangi leti nga riki ta mfumu a ti tshembelangi ngopfu eka Bangi ya le xikarhi ku ringanisa timali emahelweni ya siku, kambe, ti tirhisa ngopfu tirhelo ro yimela tihakelo vusiku byin'we na mali leyi vekiveke enkwameni wa Bangi.

Nkwama wa timali ta le handle

Bangi yi yile mahlweni yi engetela nkwama wa yona wa timali ta le handle hi ku xava timali leti etimakete loko swiyimo swi pfumela. Eka tinhweti tingari-tingani leti hundzeke, ntirho lowu wu pfunetiwile hi vuvukisi lebyikulu bya matiko yale handle lebyi teke laha tikweni. Hikwalaho ka leswi, nsuku na nkwama wa timali ta le handle swi tlakukile ku ya fika 18,9 wa mabiliyoni ya tidolara ta Amerika emahelweni ya nhweti ya Mawuwani 2005 loko ku pimanisiwa na 8,3 wa mabiliyoni ya tidolara ta Amerika hi nhweti ya Nyenyanyani 2004, loko swikweleti swa timali ta le handle swi hetelela ku pfariwa. Xiyimo xa timali ta

le handle a xi tshame eka 15,4 wa mabilyoni ya tidolara ta Amerika hi ku hela ka nhweti ya Mawuwani 2005.

Bangi ya le xikarhi a yi na mpimo wo karhi wa timali ta le handle leti faneleke ku tshama enkwameni kumbe nkarhi wo karhi lowu ku faneleke ku fikeleriwa nhlayo yo karhi ya timali ta le handle enkwameni. Ku hlengeleteriwa ka nkwama wa timali ta le handle ku ya mahlweni ku humelela loko swiyimo swa timakete swi pfumela na vulawuri bya vukheta eka xiyimo xa timali xa Bangi.

Vulawuri lebyi enetisaka bya nkwama wa timali ta le handle swi ta tshama swi tekiwa tanihi swa nkoka. Emahelweni ya nhweti ya Khotavuxika 2005, 15,1 wa ti phesente ta timali ta le handle leti nga enkwameni ati lawuriwa hi valawuri va timali lava nga tirheriki Bangi kambe leti n'wana ti saleke ta ha ri eka vulawuri bya Bangi.

Bangi yi ya mahlweni ni ku lomba kwalomu ka 3,5 wa mabilyoni ya tidolara ta Amerika eka nkwama wa timali ta le handle ta yona no tlhela yi tirhisa swiyimo swa timakete swa kahle ku hakela swin'wana swa swikweleti swa yona e timakete ta tinxaka-nxaka.

Tirhelo ra ximfumu leri katsaka Vulawuri bya mali ya Tiko na Holobye wa Swatimali ri twananile hi nhweti ya Nyenyankulu 2005 laha aku langutiwa nakambe nxavo wa nsuku lowu amukelekaka no lulama ku ya hi tirhelo ra matiko ya tinxaka-xaka na swilaveko swa xiviko lexi nga ta kombisa kahle nkoka wa nsuku lowu vekiweke etimakete.

Migingiriko eka cincano wa timali

Rhandi yi yile mahlweni no khumbeka swinene hikwalaho ka nkoka wa dolara ya Amerika etimakete ta timali ta vamatiko. Nkoka wa dolara wu tsekatsikisiwe hi ku kakananisa ka matimba na ku nava ka ku kula ka ikhonomi ya misava, xivumbeko xa Inflexini, mintswalo na xivumbeko xo ka xi nga ringani xa ikhonomi ya misava.

Nkoka wa rhandi eka lembe ximali ra 2004/05 a wu hambananga na swiyimo leswi a wu ri ka swona eka khume-mbirhi wa tinhweti ta lembe ximali leri hundzeke. Ku suka hi nhweti ya Nyenyankulu 2004 ku ya fika hi nhweti ya Nyenyankulu 2005 nkoka wa cincano wa rhandi wu lahlekriwa hi 1,5 wa tiphesente ntsena. Eka nkarhi lowu fanaka nkoka wa rhandi wu engeletekile hi 1,6 wa tiphesente loko wu ringanisiwa na dolara ya Amerika. Hambu swiri tano, ku vile na vumbhoni bya ku tsekateka nkarhi wun'wana laha elembeni.

Hinkwalaho ka matimba ya dolara eka lembe ra 2005, rhandi yi lahlekriwile hi nkoka wa 6,8 wa tiphesente loko ku kariwa ku ya hi nxaviselano ku sukela emahelweni ya nhweti ya N'wendzambahala 2004 ku ya fikela emahelweni ya nhweti ya Nyenyankulu 2005. Hi nkarhi lowu fanaka, rhandi yi lahlekriwile hi 9,7 wa tiphesente eka dolara ya Amerika. Ku lahlekriwa loko ku yi emahlweni ku ya fika emahelweni ya nhweti ya Mawuwani 2005. Rhandi yi tsanile hi 1,3 wa tiphesente loko yi pimanisiwa na timali ta misava na hi 5,9 wa tiphesente loko yi pimanisiwa na dolara ya Amerika.

Cincano wa rhandi wa xiviri wu engetelekile hi 3,1 wa tiphesente eka lembe ximali leri. Cincano wa rhandi lowu tirhaka eka tinhweti ta ntlhanu to sungula ta lembe ra 2005 a wa ha ri na matimbanyana ku tlula nhlayo xikarhi ya lembe ra 2004. Rhandi yi tshame yi seketeriwa hi swivangelo swo hlayanyana leswi katsaka matimba ya minxavo ya swilo, nkholuko wa timali laha tikweni, swiyimo leswinene swa ikhonomi na ku antswa ka xiyimo xa Afrika Dzonga loko xi fananisiwa na matiko ya misava.

Ntshamiseko wa Swatimali

Hambi leswi ntshamiseko wa minxavo ku nga yin'wana ya mintirho ya nkoka wa Bangi ya le xikarhi, Bangi yi tlhela yi va na ku tsakela eka ntshamiseko eka tirhelo ra swatimali. Ku ka ku nga tshamiseki ka xiyenge xa swatimali swi vanga ku durheriwa lokukulu eka swiyenge leswikulu swa ikhonomi, ku khumbeka ka ntirhonkulu wo lawula mafambisele ya timali. Vurindzi bya tibangi byi langutisa hanyelo leri enetisaka ra tibangi hi yin'we-yin'nwe leswi sirhelelaka vaveki va mali. Ntirho wo tshamisekisa xiyenge xa timali wu lava ku languta tshamiseko eka xiyenge xa timali hinkwaxo. Bangi ya le xikarhi yi hoxa xandla eka tshamiseko wa swatimali tanihi hi xiphemu xa ntirho lowukulu lowu katsaka mfumu, valawuri van'wana va swatimali na minhlangano leyi tilawulaka.

Tirhele ra mahakelele ra tiko

Tirhele ra mahakelele ra tiko kumbe leswi vuriwaka National Payment System (NPS) i xiphemu lexikulu eka ntshamiseko wa swatimali. Bangi yi yile mahlweni no antswisa vuhlayiseki na matirhelo lamanene ya NPS hi ku engetela vuswikoti lebyi vuriwaka Payment System Oversight of the Bank na ku tshamisa tirhelo ra le henhla eka matirhelo yo herisa tihakelo exikarhi ka tibangi. Ndzima ya nkoka yi fikeleriwile hi nhweti ya N'wendzambahala 2004 loko rhandi yi ngenisiwile eka tirhelo ra CLS. Eka nkarhi wa sweswi, rhandi i yin'wana ya 15 wa timali ta matiko leti ringanisaka tihakelo hi ku tirhisiwa ka CLS.

Ntshamiseko eka xiyenge xa Vubangi

Tirhele ra tibangi ra Afrika Dzonga ri vuyeriwile hi ku antswisiwa ka swiyimo swa ikhonomi. Ku vuyeriwa eka xiyenge xa vubangi loko ku pimanisiwa hi mbuyelo wa minkavelo wu atswile ku suka eka 12,6 wa tiphesente hi nhweti ya Khotavuxika 2004 ku ya fika eka 14,0 wa tiphesente hi nhweti ya Khotavuxika 2005. Tirhelo leri enetisaka na rona ri antswile loko ri pimanisiwa ku ya hi mali leyi tirhisiwaka ku tswala mihandzu. Xiyenge xa vubangi xi tshame xi ri na mali ya vufambisi leyi enetisaka yo ringana 3,1 wa tiphesente hi nhweti Khotavuxika 2005.

Nhundzu leyinene ya tibangi yi yile mahlweni yi atswa loko yi pimanisiwa na lembe ra 2004 hambi leswi ku nga va na ku tlakuka swinene ka mali leyi lombiwaka. Emahelweni ya nhweti ya Khotavuxika 2005, ku vile na 1,6 wa tiphesente ta mali leyi lombiweke leyi ayi fanele yi hakeriwile ntsena loko ku pimanisiwa na 2,0 wa tiphesente eka nhweti ya Khotavuxika 2004.

Vulawuri bya mabangele

Ku sukela hi siku ra 1 Sunguti 2008, tibangi ta Afrika Dzonga ti fanele ku landzela matirhelo ya vulawuri Capital Accord (Basel II) lamantswa.

Bangi ya le xikarhi yina vonelo ro swi ta koteka ku tibangi hinkwato leti tsarisiweke laha Afrika Dzonga ti yisiwa eka tirhelo ra tindlela ta Basel II handle ko kavanyeta kumbe ku tisa khombo etibangini kumbe eka tirhelo ra vubangi. Tibangi leti lavaka ku tirhisa tindlela ta xiyimo xa le henhla ti fanele ku endla swikombelo leswi nga ta langutisiwa ku ya hi vuswikoti bya tibangi byo tisa no vekela ku cinca loku kahle.

Ku ndlandlamuxiwa ko kumeka ka mpfuneto wa mintirho ya timali na ku tisa vuvekisi, swi tshama swi ri swikongomelonkulu eka xiyenge xa swatimali na tiko ra Afrika Dzonga naswona Bangi yi tshama yi swi veke tihlo no seketela magoza lamatshwa.

Mpfampfarhuto wa nawumbisi lowu kongomisiweke eka ku tisa ku kumeka hi olova ka mpfuneto wa mintirho ya timali wu humesiwile lembe leri nga hundza leswaku vanhu va hoxa rito eka wona.

Hambi leswi swivumbeko leswintshwa swa mabangelo swi nga tisaku ku phikizana kun'wana eka tibangi no ndlandlamuxa ku kumeka ka mpfuneto wa mintirho ya timali, swa ha tisa nthlonthlo eka mfumu na valawuri va mintirho ya swatimali hi tlhelo ra xivumbeko na tirhelo ra vurindzi bya tibangi.

Loko ku pfumeleriwe Barclays Bank plc ku xava xiphemu lexikulu eka hlangano lowukulu va tibangi, Absa Group Limited, leswi a swi hlaya ku ri ku ta va na ku cinca lokukulu eka xiyenge xa swatimali. Bangi leyikulu ya laha kaya yi ta fambisiwa hi vale handle. Lebyi i vuvekisi bya le handle byi ri byoxe lebyikulu eAfrika Dzonga naswona leswi swi kombaka kuri ku na vonelo leri tshembisaka eka Afrika Dzonga.

Mali leyi nga eku rhendzelekeni

Marhavi ya Bangi ya le xikarhi nakambe ya swikotile ku fikelela swilaveko swa ikhonomi hi tlhelo ra timali. Eku heleni ka nhweti ya Khotavuxika 2005 nkoka wa mali ya maphepha na ya nsimbhi leyi a yi ri eku rhendzelekeni a yi fika eka 49 wa mabilyoni wa tirhandi, yi engetelekile hi 12 wa tiphesente loko ku pimanisiwa na ya nhweti ya Khotavuxika 2004. Hi nhweti ya Mhawuri 2004, ku nghanisiwile R5 leyintshwa ya nsimbhi ku hunguta nxungeto lowu a wu ri kona wo endliwa ka R5 ya khale swi nga ri nawini. Mali ya maphepha leyi antswisiweke yi nghanisiwile hi nhweti ya Nyenyanyani 2005

Ntirisano na matiko ya misava

Bangi yi ya mahlweni no pfuneta swinene eka ntirhisano wa ikhonomi eAfrika, ngopfu-ngopfu laha Dzongeni wa Afrika. Yi tirhisana swinene na nhlango wa tibangi ta le xikarhi ta Afrika eka pfhumba ro simekiwa ka ntirhisano wa lawulelo ra swatimali eAfrika leri vuriwaka Afrika Monetary Co-operation Programme. Bangi yi thlele yi va na ku hoxa xandla eka ndzavisiso wo humesela erivaleni ntirho na ntshovelu wo vumba bangi ya le xikarhi ya Lesotho, Namibia, Swaziland na Afrika Dzonga. Xibohe mayelana na mhaka leyi xi ta tekiwa hi varhangeri va tipolitiki ta matiko lawa.

Vulawuri bya le ndzeni ka Bangi

Vulawuri lebyinene ebangi, lebyi katsaka ku vumbiwa ka matikhomele ya vumunhu na milawu ya matikhomele ya varhangeri na vatirhi swi langutisiwe ngopfu. Xivumbeko xa vulawuri lebyinene xi vumbiwile hi ku tirhisana na vufambisi ku tiyisisa maendlelo lamanene.

Tani hi xiphemu xa vulawuri bya ndzindza-khombo na ku fambisana na tindlela ta vulawuri lebyinene, Bangi yi simekile xivumbeko xa lawulelo ra ndzindza-khombo ku nga ri ehofisinkulu ntsena, kambe na le ka marhavi ya Bangi.

Hi ku landzela milawu leyi faneleke, ntirho wo burisana na vatirhi mayelana na ku ringanisiwa ka vatirhi i pfhumba leri yaka emahlweni eBangi. Vayimeri va vufambisi na vayimeri va vatirhi va hlangana nhweti yin'wanan na yin'wana. Xiviko xa vumune xa ku ringanisiwa ka vatirhi xi tsariwile hi ku tirhisana na vatirhi xi tlhela xi rhumeriwa hi nkarhi eka Ndzawulo ya vatirhi hi nhweti ya Nhlangu 2004.

Hi nhweti ya Nyenyankulu 2005, nhlayo yo yimela ku ringanisiwa ka vatrhi a yi ri eka 55 wa tipesente wa vanhu vantima na 45 wa tipesente wa vanhu va xisati. Eka swiyimo swale henhla kona a ku ri 43 wa tipesente ta vanhu va ntima na 34 wa tipesente ta vanhu vaxisati. Leswi i vumbhoni bya leswaku ku yiwa mahlweni ku fikeleriwa xikongomelo xo va na vatrhi lava yimelaka tinxaka hinkwato ta Afrika Dzonga eka swivandla swa le henhla na hi rimbewu.

Bangi yi amukela vutihlamuleri bya yona byo hlukisa vatrhi. Handle ko letela no hlukisa vatrhi, Bangi yi tlhela yi pfuneta vatrhi ku dyondza, hambileswi vatrhi va leteriwaka loko va ri karhi va tirha, kholeji ya Bangi yi pfunetile swinene ku tlakusa vutivi na vuswikoti hi tirhleo ra bangi ya le xikarhi eka vatrhi.

Ku humelela ku nga ha vikiwa eka pfumba ro pfluxeta milawu ya vatrhi. Komiti ya vaghavhunara yi pfumelerile milawu-mbisi ya vatrhi leyintswa na ku thoriwa ka xipanu xo burisana na vatrhi, EECB na nhlangoano wo yimela vatrhi va tibangi ta Afrika Dzonga lowu vuriwaka SASBO hi ku cinca loku nga kona. Xipanu lexi xi sungurile pfumba ro tirhisana na swirho leswi khumbekaka swo hambana-hambana.

Tirhelo ra ku xaviselana ka minkavelo hi Bangi leri vuriwaka Over-the-Counter-Share Transfer ri ya mahlweni ri va matirhelo lawa enetisaka naswona eka lembe ximali, 20 wa migingiriko yo xaviselana yi endlile na 63 600 wa minkavelo yi cincile mavoko. Emahlweni ya nhweti ya Khotavuxika 2005 Bangi yi vile na 620 wa van'waminkavelo.

Xiyimo xa timali xa Bangi xi engetelekile swinene eka lembe ximali, leswi swi vangwe ngopfu hi ku hlengetiwa ka nsuku na timali ta le handle leti vekiwaka enkwameni. Ku hlengetiwa loku ku vangwe hi migingiriko yo hambana-hambana ku nwerisa vukona bya mali eka timakete ta timali ta laha kaya, leswi nga engetela ku durha ka mitswalo ya Bangi. Mbuyelo wa Bangi ku nga si humesiwa mali ya xibalo wu tlakukile hambu swiri tano, ku suka eka lembe ximali leri hundzeke, leswi endlileke hi mbuyelo lowu kumekeke loko ku xavisiwa vulombisi bya mfumu. Vuxiyaxiyi eka ntirho wo pimanyeta na ku lawula tirhiselo ra timali wu fanele wu yisiwa emahlweni wu tiyisiwa.

Ku Gimeta

Mpfluxeto wa leswi humeleleke laha henhla eka lembe leri hundzeke wu kombisa vubhoni byo hlaya bya leswaku Bangi yi humelerile eku fikeleleni swikongomelonkulu swa yona. Xa nkoka, inflexini ya CPIX yi tshamsekile exikarhi ka tipesente leti vekiweke tihlo ta 3 na 6 naswona swi kotekile ku hunguta ntwalo-nkulu ku ya fika eka 7 wa tipesente hi lembe.

Ku va ka inflexini eka swiyimo swa le hansi na ku cinca loku tsongo i swa nkoka swinene ku hoxa xandla eka ku kula ka ikhonomi na hlukuko wa Afrika Dzonga.

Ku antswisiwa ka xiyimo xa nkama wa timali ta le handle swi ve leswi tsakisaka. Ku hlengetiwa kun'wana ka timali leti vekiwaka enkwameni swi ta lawuriwa hi swiyimo swa timakete na vulawuri bya vukheta bya xiyimo xa timali xa Bangi.

Bangi ya le xikarhi yi ta ya emahlweni yi rindza tibangi ta Afrika Dzonga ku ya hi tirhelo lerinene ra tinxaka-nxaka, kambe ku sirheleriwa ntshamiseko eka tirhelo ra swatimali. Ku tirhisana na matiko lawa yaha hlukuka ya le dzongeni wa Afrika na tikonkulu ra Afrika swi ta ya mahlweni swi va xikongomelonkulu eka malembe lama taka.